

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ГОВІР У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ВАСИЛЯ ГЕРАСИМ'ЮКА

У статті проаналізовано використання гуцульської діалектної лексики в мові поезій Василя Герасим'юка (на матеріалі збірок “Діти трепети” та “Папороть”). Простежено особливості сприймання діалектизмів читачем. Розглянуто лексичні, граматичні та фонетичні риси гуцулізмів, своєрідні власні назви, визначено їх роль у поетичних текстах. Діалектні елементи в художньому мовленні досліджено в їх взаємозв'язку із сучасною українською літературною мовою.

Ключові слова: діалектизм, гуцульський говір, мовостиль, Василь Герасим'юк, сучасна українська літературна мова.

“Зв'язок людини з місцем її проживання – загадковий, але очевидний. Або так: безсумнівний, але таємничий. Відає ним відомий древнім *genius loci*, геній місця, який пов'язує інтелектуальні, духовні, емоційні явища з їх матеріальним середовищем. ... Зрозуміло, що “геній” має до “місця” безпосередній біографічний стосунок” [1, 9]. Такий зв'язок беззаперечно відчуваєш, коли читаєш поезію Василя Герасим'юка, гуцула з діда-прадіда, рід якого здавна проживав у серці Гуцульщини – селі Прокурава біля Космача. Хоч сам поет і живе в Києві, його називають “карпатським поетом”, вважають, що “світило поезії Герасим'юка подвійне: Космач-Київ” [15]. О. Ірванець ще категоричніший: “Щоб стати Василем Герасим'юком, потрібно народитися в Карпатах і вирости на Гуцульщині. Ото й усього. Інше додасться” (газета “День”, 12 грудня 2004 р.).

Унікальна краса карпатського краю, своєрідність звичаїв гуцулів, збереження архаїки в побуті і світогляді, магічний зв'язок мешканців гір з природними та надприродними силами – усе це причарувало не одного чужинця. То можна собі лише уявити, який міцний зв'язок самих гуцулів з рідним краєм. У М. Влад, для прикладу, він вилився в книжку гуцульських звичаїв і вірувань “Стрітенне”.

Авторка цитує спогади “збирача гуцульських скарбів” Луки Гарматія, який згадує про те, що М. Коцюбинський, з яким він шукав тіней забутих предків, “не міг налюбуватися своєрідною красою Карпат, які далеко перемогли вражіння его з Альп, Криму, Апеннін та Піренеїв”. А про себе етнограф пише: “Як приїхав я десять років тому сюда із розкритим ротом, так всі десять і ходив” [3, 35].

Гуцульщина спричинилася і до формування поета В. Герасим’юка, визначивши його творчу індивідуальність. К. Москалець у коментарях “Папороть”: етика і поетика” зауважує: “...поезія Герасим’юка ґрунтується переважно на універсаліях гуцульського космосу, на маловідомих віруваннях і ритуалах, на висловленні мовчазного або й позамовного досвіду, коли споглядання квітучої черешні перетворюється на приватну літургію, а неможливість поховати покійного – через надто глибокий сніг у горах – обертається, всупереч сподіванням, не голосінням, а вищою іронією і самоіронією...” [8, 296].

На базі гуцульського діалекту сформувалася й “мовна свідомість” [13, 121] В. Герасим’юка. Гуцулізми, звичайно, не є єдиним мовним джерелом для творчості поета, але вагомо представлені в його мовистилі.

У статті ставимо за мету проаналізувати діалектну лексику в мовистилі В. Герасим’юка (здебільшого на матеріалі збірок “Діти трепети” [7] та “Папороть” [8]), простежити особливості сприймання діалектизмів читачем, визначити роль різних груп діалектизмів у поетичних текстах. Говіркові елементи розглядатимуться в їх взаємозв’язку із сучасною українською літературною мовою.

Наше зацікавлення взаємодією говіркових та літературних елементів у художньому мовленні перебуває в руслі актуальних лінгвістичних досліджень. В останні роки зросла увага мовознавців до проблем функціонування діалектів і їх впливу на літературну мову (див., наприклад: [13; 9; 14; 11]). Особливо активно вивчаються гуцульські говірки (про особливості гуцульських говірок на різних мовних рівнях, територію поширення див.: [12, 225-230]). Організовано кілька

наукових конференцій, присвячених гуцульському діалекту (2008 р., 2010 р., 2012 р.). Якщо переглянути зміст статей, опублікованих учасниками конференцій [4-6], то можна побачити, що науковці здебільшого розглядають гуцульський діалект у творах класиків (див., напр., статті В. Берегеч; В. Грещука; Н. Журавльової; О. Черемської, В. Жовтобрюх [4, 138-142; 21-26; 118-121; 131-133]), рідше – у текстах сучасних письменників (статті В. Кононенка; Л. Бойко, Г. Микитів; О. Ципердюк [4, 17-21; 59-61; 121-125]). Діалектизми в поетичному мовленні В. Герасим'юка не були предметом спеціального лінгвістичного дослідження.

Про зв'язок з Гуцульщиною, зокрема її природою, говорять уже назви збірок поета: “Смереки” (1982), “Потоки” (1986), “Космацький узір” (1989), “Діти трепети” (1991), “Осінні пси Карпат” (1998), “Суха різьба”, “Папороть” (2006).

У назві “Діти трепети” автор вдало використовує діалектизм *трепета* (відомий, до речі, у багатьох південно-західних говірках), який, на відміну від літературного “осика”, має ще не затерту внутрішню форму і семантично пов'язаний зі словами *трепет* “тремтіння”, *трепетати* “тремтіти”. Дерево отримало назву *трепета* через зовнішню ознаку: його листя тремтить. “У народі осика вважають “заклятою”, “невірною”. За християнськими оповідями, вона стала такою, коли на її гілці повісився Іуда (апостол, котрий продав Ісуса Христа за 30 срібних грошей). Іншого разу осика видала Божу Матір, яка сховалася від переслідування вояків... Із осики не будують оселі, не роблять предметів домашнього вжитку, “бо вся родина тремтітиме день і ніч від хвороби”... Інколи з осики роблять віко труни або раніше втикали кілок на могилі померлого, щоб не лякав живих” [16, 199-200]. У поєднанні з іменником *діти* саме діалектизм *трепета*, виявляючи через мовне оформлення свій глибинний зміст, несе основне семантичне навантаження, розширює смислові обрії назви збірки, робить її образною і багатовимірною.

Назва збірки “Папороть” теж символічна. Папороть – це рослина, яка “розмножується не насінням, а спорами, тому вчені вважають, що вона ніколи не

цвіте. Проте українці вірять, що в глуху липневу ніч, напередодні Івана Купала, з'являється вогненна квітка папороті. У давнину люди ходили її шукати, думали, що вона наділена чарівною силою: допомагає знайти скарби, сховані в землі, розуміти мову звірів і птахів, зцілювати людей. *Папороть* – символ чогось незвіданого, потаємного, дивовижного” [16, 200-201].

Діалектне мовлення присутнє і в назвах багатьох віршів або перших рядків, якщо поезія без заголовка: “*Бурелім* на провідну неділю 1989”, “Невже *празниковий* розходиться люд?”, “Є різні *ватри*. Є *ватри*...”, “Коли пішли зі світу *тазди* перші...”, “В горах є ще дві *тражди*. Хлопці, знімайте кіно...”, “Білими *волічками*...”, “Найтонша *ватра* не згаса...”, “...І заклинання *мольфарів*...” (зі збірки “Діти трепети”); “*Лісна* опівдні”, “Вона *потрафляє* на довше...”, “Дальнім *грунем*”, “На ту *стаєньку* вийшов я вночі...”, “Водохреще моє, *Відорці*...”, “*Сигла*” (зі збірки “Папороть”). На думку В. Кононенка, “введення етнографізмів (це стосується всіх груп діалектизмів – О. Ц.) у назву твору має на меті зацікавити читача незвичним словом, оновити лексикон, ввести елементи екзотики” [4, 19]. Нам видається, що діалектизм ще й налаштовує читача на сприймання поетичного тексту, розуміння його змісту, є *виявом мовної свідомості автора*. Екзотикою гуцулізм є для реципієнта, але аж ніяк не для поета.

Деякі діалектні слова (можемо це стверджувати й на основі власної мовленнєвої практики) настільки міцно закорінені у свідомості, що не дозволяють співіснувати там ще й літературному варіантові. Це підтверджує діалектизм *афини* “чорниця” (значення діалектної лексики подаємо за словником гуцульських говірок [10]), який – разом зі спільнокореневими словами та іншими гуцулізмами – часто використовує В. Герасим’юк:

ДВІ АФИНКИ

Володимирові Вознюку

Дві афинки на сигліні... Однині

вони вже є. Чорніють у росі

Дві афинки на сигліні в долині:

*в траві, в росі – з небес і голосів.
Гуде гора навпроти них – Палита.
На ній був зруб, і афини були.
Тепер смеріччям до небес пришиита.,
а буками пририта до скали
чорнющої, хоч там потік дзюркоче
на дні каміннім, у застиглій тьмі...
За крок до прірви зупинити хоче
дві афинки на сизліні... Самі
за крок до прірви! І за крок до лісу,
на крок випереджаючи грибів
прибулий запах і Палиту, сизу
від хмари недитинних голосів.
Дві афинки найперші... Чорні міти.
Карби солодкі на крутій стезі,
де й чорну душу можна прихистити,
а їх – ніяк,*

самих в траві, в росі. (Зі збірки “Космацький узір”, 1989 р.)

У наведеному вірші діалектне слово *афинки*, винесене в назву і кілька разів ужите в тексті, є ключовим словом. Саме через лексему *афинки* у зменшено-пестливій формі і протиставлення “*на сизліні*” (пор.: *сизла, сизленка* “густий, непрохідний ліс, переважно смерековий”), як нам видається, розкривається головна думка твору: тендітність, беззахисність природи і людини.

В іншій поезії діалектизми допомагають створити чуттєвий образ – запах-спогад, який мандрує крізь “*ночі, дні й роки*”, “*сніги, міста*”, завжди повертає ліричного героя (автора) до рідної землі:

Здалеку надходять.

Із душі

тихої –

ще жовта й старовинна...

***Афин** запах,*

потім запах сіна.

Потім ночі, дні й роки – чужі.

***Афин** запах!*

Стільки – не зібрать –

гребінками гори прочесати!

*Запах сіна **афинниковатий**,*

де сніги,

міста, сіна стоять...

Де старий, невиспаний візник

звівся! –

На вітрах волосся й руки.

А над ним викруглюються звуки.

Запах обертається,

мов диск.

(Зі збірки “Була така земля”, 2003 р.)

В обох наведених текстах діалектизми виконують і текстотвірну функцію, зокрема і через уживання спільнокореневих слів: *афини*, *афинки*; *афини*, *афинниковатий*.

Поет завжди вживає гуцулізм *маржина* “худоба” і жодного разу не використовує літературного відповідника, що зумовлене, на наш погляд, тим, що *худоба* в переносному значенні (“бидло” [2, 1576]) є лайливим словом. Евфонія та відсутність негативних конотацій робить діалектизм у певному контекстуальному оточенні поетизмом. Пор. у контексті: “Співав я *маржині* у стайні – я знаю цей стан” [7, 17], “*Маржина* в стайні зроду не була: ховає у смереці дух *маржина*...” [8, 127].

Іноколи буває важко розмежувати говірковий елемент та індивідуально-авторський неологізм. Напр.: “*Сивнющу гілку яблука* ти ненароком відчахнув...” [7, 101]. Короткий словник гуцульських говірок не фіксує виділених

слів, але подає прикметник *сивний* “рясний; урожайний”. Прикметник *сивнющий* утворений на базі діалектизму, але може бути авторським новотвором, якщо такого немає в мовленні гуцулів. Прикметник *яблукатий*, який не фіксується жодним сучасним тлумачним словником, є похідним від нормативного іменника *яблуко*. Але, знову ж, не можемо без глибшого дослідження говіркового мовлення або коментарів самого поета достеменно встановити авторство новоутвореної лексеми.

На жаль, у збірці “Діти трепети”, звідки цей вірш, немає жодного пояснення говіркового слова. А такі примітки з тлумаченням значення діалектизму були б дуже доречними, особливо коли це не такі часто вживані в художніх текстах лексеми, як *ватра*, *бартка*, *легінь*. На наш погляд, у цьому плані значно виграє збірка “Папороть” з примітками К. Москальця та автокоментарями. К. Москалець пише: “... досліджуючи і обговорюючи її (творчість Василя Герасим’юка. – О. Ц.), я не раз опинявся у скрутному становищі, коли витончений герменевтичний інструментарій і цікаві новочасні концепції виявлялися безпорадними перед елементарними фактами Герасим’юкової поетики. Що, скажімо, означає “мерва” або “негура”? ...Ясна річ, значення незрозумілих слів можна розшукати в словниках (хоча пересічний читач навряд чи стане користуватися ними)” [8, 297]. Щоб до кінця збагнути поезію В. Герасим’юка, треба розгадати “авторський код”. Читач мусить, з одного боку, розуміти значення діалектизмів, з іншого – “мати співмірний з авторовим досвід”, і йдеться тут “про своєрідно герметичні речі: про досвід вигнання цілої родини, ...про кривий досвід гуцульства – гуцульства як релігії, з усіма пластами її мистецької архаїки, з діалогом ген, де коломийки і Бахметюкові кахлі перемовляються з провісництвами потоків, з легендами про Довбуша...” [8, 295-296].

Зчаста гуцулізм стає зрозумілим у В. Герасим’юка з контексту. Так, значення слова *аркан* у поезії “*Чоловічий танець*” прояснює вже її назва, а далі особливості танцю розкривають ще й такі сполучення слів: “*древнє чоловіче коло*”, “*зчеплені*

чоловічі руки”, “в заповітному колі”, “ти протанцюєси ... із криком по-звіриному протяжним”, “найтісніше коло”, “древнього танцю” [8, 162-163].

Поряд із діалектизмом можуть уживатися літературні синоніми, що в комплексі сприяє розгортанню художнього тексту. У вірші “Є різні ватри. Є ватри...” з діалектним *ватра* синонімізуються такі іменники: *полум'я, вогнище, багаття, свіча* [7. 36-37]. Діалектизм, ужитий шість разів, “прошиває” поезію наскрізь і разом із синонімами, які увиразнюють його різні відтінки, “зцементовує” текст. У поезії “Старовинний пейзаж” нормативне *дзвоники* в першій строфі синонімізується з говірковим словом *колокільця* (пор. *колокіл* “дзвінок, який вішають на шию худобі”), створюючи своєрідне обрамлення: “Поблизу в тумані повільно бредуть прокажені. *Дзвіночки* про них сповіщають, сповільнюють віри”; “Якого ще, доки й навіщо потрібно терпіння? Які *колокільця* про хвору ходу сповістять?” [7, 25].

В. Герасим'юк нерідко використовує діалектизми для римування. Такі рими є несподіваними й новими:

*І засипає світлий пил
цю твердь по сволок.
Ти йдеш по нім з останніх сил.
І грає волох* [7, 52].

*Ти мені сказала, що три дні
тому між літаючого листу
бачила смереку на **груні**:
на боках – від моху – попелисту* [7, 53].

*Водохреще моє, **Відорці**,
Мій Йордан, от нарешті мій.
Ти прийшла, щоб закрити очі.
І шепочуть тобі: “Обмий”.
Встала б мати зібрати сина,
Одвернути тебе: “Не руш”.*

*Палахкоче твоя хустина –
Темна явида змійних руж!* [7, 73].

В. Герасим'юка як поета народив і сформував гуцульський край. Географічні орієнтири Гуцульщини стали дороговказами Герасим'юкової поезії. Разом з ліричним героєм (автором) так і рухаємось: від *Прокурати* до *Космача* й *Коломиї*, від *Грегота* до *Чорногори* й *Говерли*, від *Черемоша Білого* й *Чорного* до *Прута* й озера *Несамовитого*. Природа настільки близька авторові, що персоніфікується:

*Ох, Марічейко, озеро Марічейко!
Льодовикове око Чорногори,
високе крижане пристанище летаргійних самогубців...
... щоб самому не кинутися у Марічейку,
о Марічейко,
не розтопивши кригу твоїх грудей* [8, 261-262].

*...З потока підняли, несуть у ліс...
І той, котрий прокинувся, заплаче.
А може, й ні. Бо там не буде сліз,
Де ти перевертасися, Космаче* [8, 156].

У поетичних текстах засвідчені ще такі місцеві власні географічні назви: ойконіми – *Тюдів, Пістинь, Уторопи, Жаб'є, Косів, Кути, Брустури*; ороніми – *Палита, Яловичора, Піп Іван*.

Гуцульським колоритом позначені антропоніми, деякі з яких пов'язані з конкретними історичними постатями, розкривають історію гуцулів: *Федьо, Олекса, Анна, Дзвінка, Довбуш, Орфенюк, Баюрак, Дідушко*. З вірша “1745 – Петрівка”:

*Сіли у корчмі. А Федьо – на під.
Той і в негурі вздрить: хто і куди.
Орфенюк, Баюрак. Корчмар Давид
запитально виходить. Довбуш: “Сиди”.
...Аби пан із хлопа Дідушком не став,*

*бо не відав той Дідушко страму –
в Білий Черемош молоко виливав,
тому Білий, а Чорний – чорний чому?* [8, 236-237]

В. Герасим'юк використовує народну практику пов'язувати час, події в житті з християнськими святами: *на Петра, на Михайла, на свято Іллі, на Стрітення, до Спаса, на вівторок Великодний, до Різдва, на Юра*. Пор.:

*...помираючи вранці на Юра,
я став поетом... [8, 269];
Найтониу свічку від стихії в сорок
На Стрітення я вперше посвятив –
до Спаса, до моїх серпневих днів [8, 252].*

Особливістю гуцульського світогляду є збереження язичницьких вірувань, що відображено в аналізованих поезіях через такі номінації: *Лісна* “міфічна істота у вигляді прекрасної дівчини, що живе в лісі і може змінювати свою зовнішність, являючись чоловікам” [18, 117-120], *Аридник* “диявол, володар пекла”, “чорт, нечиста сила”, “злий дух” [18, 27-28], *Мара* “примара, дух убитого чоловіка, що привиджується людям – один із міфічних персонажів” [18, 125-128], *мольфар* “знахар, ворожбит, дії якого часто бувають зловорожими”, “чарівник, який “відбирає” молоко у корів, замовлянням відвертає дощові хмари, градівник” [18, 128-130], *явида* “чорт, нечиста сила” [18, 197-198]. Пор. у тексті:

Я не ворожбит, не пізній мольфар... [7, 20].

*Але настала, Господи, та година,
коли покидає мене
стадо моє.*

*І тоді приходить Мара –
півлюдина, півнелюд [7, 59].*

Гуцульські говірки фіксують самотню назву – слово *Чугайстер*, значення якого В. Герасим'юк пояснює так: “Чугайстр – добрий дух, охороняє отари й пастухів” [8, 314]. У вірші “Старий Завіт”, де “мається на увазі не лише частина

Біблії, а й світ гуцульських міфів, зв'язок між полонинськими людьми та духами, передавання цього зв'язку від покоління до покоління” [8, 314], змальовано зустріч людини з *Чугайстром*:

*... І побачив постать
в бараці – наближалась у диму,
нагадуючи здалеку **Чугайстра**: звисала вовна з нього, борода,
як вовна, сива, лісова хода,
а поглядом барак, мов дебрю, – наскрізь.*

*Перехрестився тато – той не зник.
І вдруге, втретє, але той не здимів:
вистукував копитами своїми,
немовби він зайшов у пастівник [8, 151-152].*

Язичництво в гуцулів органічно вплітається в християнство. Поет зворушливо описує “обряд: коли черешня розцвітає на Великдень, то священик святить паску черешневим цвітом” [8, 315]:

*Святили паску черешневим цвітом –
черешня на Великдень розцвіла,
і подихом, пелюсткою сповитим,
хитнула запах свіч...*

Черешне-сестро, паску посвяти [8, 183].

Усі барви рідної говірки (з фонетичними та морфологічними рисами) звучать у віршах тоді, коли поет цитує архаїчні тексти, передає мовлення гуцулів: “**З черленого потоку вийшов черлений чоловік у черленім сардаку, у черлених гачах, у черлених постолах, у черленім ремени, у черленій сорочці, у черленій крисані, з черленов сокиров, пішов у черлений ліс, нарубав черленого дерева, наколов черленого вориння, на черленій землі заклав черлену кошару і загнав черлені вівці, надоїв черленого молока, пішов на черлений ярмарок, продавав черленов мірков: хто си напив, аби си розсів, а хто вздрів, аби осліп, а хто учув, аби оглух (Полонинське замовляння)**” [8, 58]; “... чи то пак, **гадде**, як казав мій

дід” [8, 236]; „Твар, як плакуча верба стала (це описав, де згадував маму: про те, що **мнекий** – до того, аж вії шмаркати). **Жалєсливість** таку поправ...” [8, 91]; “На Петра з лісу принесли, криваві зняли постолы у пісні: **най жию – най гину**” [7, 77]; “... там чорні хлопці були і цвіли!.. **Айя, хло’, айя!**” [8, 70]; “А **чого-с** така люта?!” – крикнув сліпий і кинув проти неї **кептар**” [8, 149]; “Бо на світі мусить бути гуцул, що орел **’го** носив, а любов уб’є” [8, 240]; “... коли ти говорив, наголошуючи по-нашому перший склад: “Я гуцул і ти гуцул, я з Утороп, ти з **Пикурєви**”, вимовляючи мою Прокураву на наш лад” [8, 64].

Лексико-семантичний аналіз діалектної лексики дозволяє виявити серед іменників назви: осіб – *бахур* “дитина, частіше хлопець”, *бокораиш* “сплавник”, *ватаг* “той, хто переробляє молочні продукти на полонині; старший вівчар”, *волох* “румун; буковинець”, *вуйна* “дружина брата матері або батька; старша жінка взагалі”, *вуйко* “брат матері або батька; старший чоловік”, *газда* “господар; порядна, чесна людина; чоловік”, *газдиня* “господиня; порядна чесна жінка; дружина”, *громадільниця* “жінка, що громадить сіно”, *жовнірик* “зм.-пестл. до жовнір “військовик, солдат”, *княгиня* “молода на весіллі”, *легінь* “парубок, дорослий хлопець”, *нанашка* “хрещена мати; старша жінка взагалі”, *нехарь* “нечистота; неохайний (про людину)”, *сарака* “бідолаха, сирота”, *цімбор* “рідк. напарник по роботі”, *шандарик* “зм.-пестл. до шандар “заст. жандарм”; міфічних істот – *Арідник*, *Лісна*, *Мара*, *мольфар*, *Чугайстер*, *явида* (значення уже пояснювалися); тварин – *гад* “змій”, *гадина* “гадюка”, *гадде* “зб. гаддя”, *маржсина* “худоба”, *муравель* “мурашка”, *струг* “форель”, *ярчук* “річний баран”; рослин – *афина* “чорниця”, *бараболя* “картопля”, *білотка* “едельвейс”, *гліг* “глід”, *матриган* “беладона”, *ріща* “хмиз”, *ружа* “троянда”, *трепета* “осика”; географічних об’єктів – *бескид (бескет)* “недоступна вершина”, *грунь* “вершина гори”, *зарінок* “місце біля річки, устелене галькою; лука, пасовище біля річки”, *кичера* “гора, стрімка гора, поросла лісом, крім вершини”, *кішня* “частина сіножаті чи полонини, призначена для косіння”, *курбало* “глибока спокійна вода; велика площа будь-чого”, *сигла* “густий непрохідний ліс, перев. смерековий”,

скала “скеля”, стрім “купа, звалище”, толока “пасовисько; земля, ніколи не орана”; природних явищ – негура “туман”, плова “злива, раптовий дощ”; одягу, взуття, його частин або прикрас – бинда “стрічка”, вберя (уберя) “одяг”, волічка “вовняні шнурки, рідше шкіряні ремінці, якими прив’язують постолі; суканий шнур для бесаг, тайстри”, гачі “штани, перев. з домотканого полотна або сукна”, запаска “жіночий поясний одяг з двох полотнищ, тканий з вовняної пряжі”, кептар (киптар) “хутряна безрукавка, перев. з орнаментом”, крисаня “чоловічий фетровий капелюх з прикрасами”, лахи “зб. одяг; білизна”, сардак “верхній короткий рукавний одяг з домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками”, тороки “торочки, бахрома”; зброї – бартка “топірець з довгою ручкою, прикрашений орнаментом”, твер “гвинтівка”, канона “гармата”, карабін “автомат”; будівель і їх частин – тражда “спеціальний тип огорожі (високий суцільний дощатий паркан) на Гуцульщині; гуцульська садиба”, колиба “житло лісорубів, пастухів”, кошара “тимчасово загороджене місце для овець”, обійстя “садиба, двір”, оборіг “повітка на чотирьох стовпах для сіна, збіжжя, соломи”, пастівник “місце для пасовища поблизу села; невелика обгороджена площа для хворих овець на полонині”, ляда “частина ткацького верстата; прилавок; дверцята при вході на горище чи в погребі”, під “горище (над хатою)”, стая “постійне або тимчасове житло на полонині, де живуть пастухи влітку і переробляють молочні продукти”; посуду – бербениця “дерев’яна посудина для зберігання бринзи”, горнє “кухлик”, пуделко “коробка”; знярядь праці і професійної лексики – гребінка “пристрій для збирання чорниць”, кошіль “великий плетений кошик”, кошелик “невеликий кошик”, мерва “недоброякісне сіно; перегнила солома”, цапіна “важіль, держак із загнутим металевим кінцем для пересування колод”, дараба “пліт, збитий з кругляків, який сплавають по ріці”, глет “вміст шлунка маленького теляти, яким підквашують молоко”, колокільця “дзвоники”, ліжник “домоткане ворсисте вовняне покривало з візерунком”, махталі “моток ниток (фабричних)”, міцка “руно з ягняти; вовна з першої стрижки”, натинина “вовна з однорічної вівці”; абстрактної лексики – басарунок “невеличкий подарунок як

віддяка за зроблену послугу”, *відумерши* “майнова спадщина після померлого; спадщина, з якої ніхто не користує”, *набуток* “гостини, забава”, *рейвах* “галас, крик; метушня”, *сопух* “сморід; задуха”, *страм* “сором”, *толока* “одноразова гуртова безоплатна допомога при виконанні важких робіт”, *туск* “туга, сум”; танців – *аркан*, *гуцулка*; музичних інструментів – *дримба* “щипковий музичний інструмент”, *трембіта* “духовий музичний інструмент – дерев’яна труба (до 3-х метрів довжини), зроблена зі смерекового дерева, обвита березовою корою”, *фрілка* “вид сопілки, флюяра”.

Ми виявили також діалектні слова на означення дій – *вздріти* (*уздріти*) “побачити”, *вспівати* “встигати”, *гайтувати* “полювати; гонити, наздоганяти; гавкати (про собак)”, *зашикруміти* “зачадіти, зашкварчати”, *літувати* “перебувати на полонині протягом літнього сезону”, *настарати* “надбати, роздобути”, *нипати* “шукати”, *пантрувати* “пильнувати, стежити; доглядати”, *потрафити* “потрапити; влучити, поцілити”, *сокотити* “пильнувати, стежити; доглядати”, *трепіцкатися* “тремтіти; пручатися”, *цоркотати* “стукати; брязкати”; властивостей та ознак – *великодний* “великодній”, *замоцний* “заміцний, засильний”, *мішігінний* “божевільний, нерозумінний”, *празниковий* “який стос. празнику “поминок, храмового свята”, *сторонський* “нетутешній, чужий”, *файний* “гарний”, *хихластий* “пухнастий; гіллястий”, *цуравий* “обдертий, обірваний (про людей)”, *черлений* “червоний”.

Прислівники та службові слова вживаються рідко: *видко* “присл. видно”, *доста* “присл. досить”; *гейби* “част., спол. ніби”, *айя* “част. ужив. для підтвердження, рідше заперечення чиєїсь думки; так; ні”, *клей-гов* “виг. ужив., щоб попередити про спуск дерева згори; увага, стережися”, *мой* “виг. ужив. при звертанні до когось”, *рист* “вигук, яким підганяють овець”.

Знання значень діалектної лексики допоможе читачеві глибше збагнути зміст поезій В. Герасим’юка. Наведені гуцулізми вживаються в тексті адаптованими до літературної мови, тому їх фонетичні та морфологічні риси передаються рідко.

У двох збірках виявлено близько двохсот говіркових елементів. Найчастіше вживаються лексеми: *черлений* – 17 разів, *ватра* – 13, *маржина* – 10, *Грегит* – 9, *газди* – 8, *волічка* – 7, *кептар*, *Марічейка* – 6, *афина*, *гражда*, *Прокурава* (*Пикурева*), *ріща* – 5, *грунь*, *струг*, *колокільця*, *потрафити*, *трембіта* – 4.

Простеживши особливості вживання діалектизмів у поезіях В. Герасим'юка, можемо стверджувати, що вони органічно вплітаються в поетичну канву художнього тексту, є доречними, органічними, стилістично виправданими, зчаста розширюючи і доповнюючи виражальні засоби української літературної мови.

Хоча діалектна лексика присутня майже в усіх творах аналізованих збірок, Герасим'юкове поетичне мовлення загалом літературне, а гуцулізми є лише вкрапленнями. Діалектизми у творах В. Герасим'юка вже адаптовані, зокрема на фонетичному та морфологічному рівнях, що, з одного боку, нівелює їх діалектний колорит, але, з іншого, сприяє їх кращому сприйняттю, розумінню і відповідно входженню в нормативне мовлення, засвоєнню літературною мовою. А “кожна літературна мова доти жива і здібна до життя, доки має можливість, з одного боку, всисати в себе всі культурні елементи сучасності, значить, збагачуватися новими термінами та висловами, відповідними до прогресу сучасної цивілізації, а з другого боку, доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору” [17, 207].

Значення багатьох гуцулізмів читачеві допомагає розкрити контекст, зокрема й літературні синоніми. Зрозуміло, що не всі діалектизми, які вживаються в поезіях В. Герасим'юка, стануть надбанням літературної мови. Але, безсумнівно, те, що вони зафіксовані в текстах талановитого поета, відкриває їм таку можливість.

Цінність аналізованих поетичних текстів ще й у тому, що вони не тільки “задокументовують” гуцулізми (хоча це дуже важливо з огляду на сучасний стан вивчення діалектизмів та стирання відмінностей між діалектами та літературною мовою у мовленнєвій практиці сьогодення), але й надають їм нового звучання і блиску. У художньому тексті діалектизм набуває додаткових смислових та

естетичних відтінків, перестає бути звичайним говірковим елементом, тому що, різко контрастуючи з літературно-нормативною організованістю цього тексту, стилістично увиразнюється [19, 243].

Діалектизми в поетичних текстах В. Герасим'юка виконують виразну стилістичну функцію. Говіркові лексичні елементи в назвах віршів, а також збірок, привертають увагу, разом з тим розкриваючи їх тематику. Гуцулізми є ключем до розуміння ідейного задуму творів. Діалектизми віддзеркалюють світосприймання і світогляд автора, розкривають менталітет, звичаї, історію, побут гуцулів – унікальної та оригінальної етнічної групи українців, засвідчують зв'язок поета з родом, попередніми поколіннями, своїм етносом. У поетичних текстах гуцулізми є ще й засобом образотворення, індивідуалізації мовлення та характеру героїв, виконують текстотвірну функцію. Уживання діалектної лексики пов'язане з тематикою творів. Вона обов'язково використовується в текстах, де присутня Гуцульщина або автор торкається загальнолюдських проблем (і таких “гуцульських” за змістом і духом поезій більшість), а в “київських” віршах діалектизми – явище рідкісне. Збагнути глибинний зміст поетичних творів В. Герасим'юка, наблизитися до авторового творчого задуму, світорозуміння і світовідчуття неможливо без знання гуцулізмів, які є невід'ємною частиною мовної свідомості і мовостилю поета. Саме закорінення в гуцульський мікрокосм, на наш погляд, постійно живить Герасим'юкову поезію, є джерелом її самобутності, притягальної сили і глибини.

Діалектна основа поетичного мовлення В. Герасим'юка заслуговує детальних мовознавчих студій, які, по-перше, охопили б усю творчість поета і, по-друге, належали до різних лінгвістичних парадигм: діалектології, лінгвостилістики, ономастики, етнолінгвістики, психолінгвістики тощо. Мовостиль В. Герасим'юка діалектизмами, звісно, не вичерпується, а є багатограннішим. Віримо, що поезія вершинного “карпатського поета” стане об'єктом ґрунтового наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайль П. Геній места / Петр Вайль; послесловие Л. Лосева. – М. : КоЛибри, 2007. – 488 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
3. Влад М. М. Стрітенне : книжка гуцульських звичаїв і вірувань / Марія Влад. – К. : Укр. письменник, 1992. – 223 с.
4. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (мовознавство). – Вип. XIX-XX. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 171 с.
5. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (мовознавство). – Вип. XXV-XXVI. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 265 с.
6. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (мовознавство). – Вип. XXXII-XXXIII. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. – 399 с.
7. Герасим'юк В. Д. Діти трепети : [поезії] / Василь Герасим'юк. – К.: Молодь, 1991. – 128 с.
8. Герасим'юк В. Д. Папороть : [поезії] / Василь Герасим'юк; післямова, упорядкув. другого розд. і комент. К. Москальця; іл. І. Остафійчука. – К. : ВЦ “Просвіта”, 2006. – 328 с.
9. Грещук Василь. Гуцульський діалект у мові української художньої літератури / Василь Грещук // Українознавчі студії. – № 3. – 2001. – С. 3-10.
10. Гуцульські говірки. Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.
11. Єрмоленко С. Я. Говіркове багатство сучасної української прози / С. Я. Єрмоленко // Українознавство. – 2008. – № 1. – С. 198-205.
12. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – Вид. друге, переробл. – К. : Радянська школа, 1966. – 307 с.
13. Матвіяс І. Г. Варіанти української літературної мови : [монографія] / І. Г. Матвіяс; відп. ред. В. Г. Складенко. – К., 1998. – 162 с.
14. Матвіяс І. Г. Діалектна основа мови в творах Пантелеймона Куліша / Іван Матвіяс // Українська мова. – 2008. – № 1. – С. 95-99.
15. Неборак В. Гера / Віктор Неборак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gilan.uar.net/krytyka/>
16. Соловійова М. А. Назви рослин // Пізнаймо Україну : [матеріали мовоукраїнознавчого словника-довідника “Україна в словах”] / [С. І. Терпеляк, С. А. Коробчук, Р. М. Пріма,

С. О. Горожанова, М. А. Соловйова, В. В. Крижанівська]. – Луцьк : Видавництво “Волинська обласна друкарня”, 2004. – С. 175-216.

17. Франко І. Я. Літературна мова і діалекти // Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – Т. 37. – К. : Наук. думка, 1982. – С. 205-210.

18. Хобзей Н. Гуцульська міфологія : етнолінгвістичний словник / Наталія Хобзей; відп. ред. П. Гриценко. – Львів, 2002. – 216 с.

19. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів мови : монографія / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.

В статье анализируется использование гуцульской диалектной лексики в языке поэзии Василя Герасымьюка (на материале сборников «Дети осины» та «Папоротник»). Исследовано особенности восприятия диалектизмов читателем. Рассмотрены лексические, грамматические и фонетические черты гуцулизмов, своеобразные собственные названия, определено их роль в поэтических текстах. Диалектные элементы в художественной речи исследованы в их взаимосвязи с современным украинским литературным языком.

Ключевые слова: диалектизм, гуцульский говор, Василь Герасымьюк, современный украинский литературный язык.

The article deals with the analysis of dialect words in poems by Vasyl Herasymyuk (based on the material of the collection of poems *Children Asps* and *Fern*). The peculiarities of the perception of dialect words by the reader are being examined. The article deals with lexical, grammatical and phonetic features of gutsulisms, specific proper names in poetry, the function of dialect words in the text is determined. The elements of patois are analyzed according to their interrelation with modern Ukrainian.

Key words: dialect word, Gutsul dialect, style of writing, Vasyl Herasymyuk, modern Ukrainian literary language.

Опубл.: *Українознавчі студії*. – Вип. 15-16. – Івано-Франківськ, 2014-2015. – С. 96-107.